

ninger: rationalismens fornuftsreligion og supranaturalismen. Han ønsker også at vise, hvad der skete med vækkelsen efter 1840 og her især udviklingen hen mod Indre Mission og grundtvigianisme. Resultatet af denne analyse er en meget interessant tanke om de tidlige vækkelsers vigtige rolle i dansk historie.

For Rasmussen kan vækkelsen forklare, hvorfor det lutherske overlevede og har stået så stærkt i Danmark fra tiden efter vækkelsen og frem til i dag. I 1901 var knapt 99 % af befolkningen medlem af Den evangelisk-lutherske Folkekirke, og i dag er det stadig næsten 80 %. Det lykkedes at beholde lægfolk i den fælles kirke, mens man f.eks. i Sverige fik så mange frikirker, at vækkelse for en svensker ofte er ensbetydende med en frikirke. Én forklaring på denne altomfattende folkekirke ligger i grundlovens religionstolerante afsnit fra 1849, men det rækker måske ikke som forklaring. Selvom man havde ret til at forlade den evangeliske kirke for andre religiøse samfund, forblev danskerne i folkekirken. Rasmussen mener, at årsagen snarere var, at kirken og dens mænd på forskellige måder viste lydhørhed for de vaktets krav om at holde fast ved den lutherske fælleskultur. Det gælder både supranationalisterne, rationalisterne, grundtvigianismen og Indre Mission. Folket blev i kirken, fordi folkekirken lyttede til de vakte og forblev tydeligt luthersk.

Dette er værd at tænke videre på. I forbindelse med Reformationsjubilæet i 2017 er der opstået diskussioner om det lutherskes betydning i Danmark i moderne tid, fra 1850 til i dag, og jeg mener, at Rasmussens bog bør læses og begrundes i disse sammenhænge. Det er interessant at vide, hvad reformationen gjorde ved Danmark, og hvad danskerne gjorde med det lutherske.

Hanne Sanders

| KRISTIAN HVIDT: *Det mousserende element. En jødisk bankierslægt gennem fem generationer*, Forlaget Vandkunsten, København 2016, 234 s., 289 kr.

Den dansk-sefardiske slægt Henriques har med sit næsten ikonisk spanske efternavn tilhørt den dansk-jødiske overklasse langt tilbage i tiden. Da Julius Margolinsky i 1949 udgav *Stamtavlen Henriques 1725-1948*, lagde han begyndelsesåret i 1725. Da familien selv i 1989 udsendte *Stamtavlen Ruben Henriques*, lagde man begyndelsen hos grundlæggeren af det kendte bankierfirma, Ruben Henriques, som blev født i 1771 i København.

Kristian Hvidt, som gennem sin mor er en del af Henriques-slægten, sætter begyndelsen til 1528, da købmanden Anrique Dias de Mi-

lao de Caceres blev født. Han var fra Spanien, men endte sine dage i 1609 på bålet i Lissabon som kætter, fordi han var en døbt jøde. En af hans døtre, Beatriz Henriques de Milao, blev i 1605 i Hamburg gift med Alvaro Dionis, en portugisisk jøde, der blev hovedrig som alsidig købmand. Det var Dionis, som i forstaden Altona købte det jordstykke, som blev til begravelsesplads for jøderne i Altona, som siden 1611 hørte under den danske konge. Dionis tog navnet Henriques efter sin kone, og Hvidt forankrer nu slægtens ene arm grundigt i de nordiske lande og fører den frem til grundlæggelsen af det berømte bankierfirma i 1801 og videre.

I Danmark bliver disse de første danske jøder også de første, som måtte slå sig ned i København, og hvis liv blev reguleret i lovgivningen som medlemmer „af den portugisiske Nation“ i modsætning til de senere ankommende (i 1700-tallet) „af den tyske Nation“. Disse to grupper blev kaldt henholdsvis den *sefardiske* og den *ashkenaziske* efter de hebraiske ord for Spanien (Sefarad) og Tyskland (Ashkenaz). Den ashkenaziske gruppe udviklede sproget *jiddish* og blev i øvrigt den mest talrige. Den sefardiske gruppe blandede det 1400-tals spanske, de talte, med nogle få hebraiske ord, skrev det med hebraiske bogstaver og omtalte det som *ladino* eller *judezmo*. De talte ikke, som Hvidt skriver, jiddish. Tværtimod var de portugisiske jøder i 1700-tallets sidste del modstandere af at bruge den edsaflæggelse på jiddish, som var udviklet, da de ikke forstod jiddish. Detaljerne kan ses i Martin Schwarz Laustens storværk om kirkelige holdninger til jøderne i Danmark.

Gennem sin mors og mormors fortællinger rækker Hvidts „hukommelse“ tilbage til midt i 1800-tallet, og vi følger bankierfamilien gennem både hukommelsen og udvalgte kilder. Familien havde andre talenter end det med pengene, bl.a. musik, maleri og digtning. Hvidt undgår behændigt det problem, som mange familiehistoriebøger kommer til at lide under, at alle skal omtales for familieskabet, men det bliver de altså ikke interessante af. I Hvidts fortælling har han et godt øje for de talentfulde. Og han er en god fortæller.

Morten Thing

| HENRIK THRANE UNDER MEDVIRKEN AF BIRGITTE HOLTEN: *Kongen, Jægermesteren og Livskytten – Frederik den Syvendes arkæologiske mani*, Syddansk Universitetsforlag, Nationalmuseet, Odense 2015, 315 s., 300 kr.

Denne bog dokumenterer Frederik 7.s omfattende arkæologiske interesse og søger i tilgift at nuancere det portræt af kongen, som i den almindelige litteratur ofte nærmer sig det karikerede. Henrik Thra-